

Rodzina w percepcji mężczyzn uzależnionych od alkoholu, ich żon oraz dorosłych dzieci alkoholików

Family in the perception of men addicted to alcohol, their wives and adult children of alcoholics

Maria Chuchra¹_{ADEF}, Julia Gorbaniuk¹_{C,D}, Antoni Ferenc jr²_B

¹Instytut Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie

²Oddział Psychiatryczny Specjalistycznego Szpitala Wojewódzkiego w Ciechanowie

Streszczenie

W literaturze jest wiele teoretycznych badań dotyczących rodzin alkoholowych, niewiele natomiast jest badań empirycznych. Celem pracy jest ukazanie, jaki obraz rodziny posiadają mężczyźni uzależnieni od alkoholu, ich żony oraz dorosłe dzieci alkoholików. Poszukując odpowiedzi na postawiony w pracy problem przebadano 21 małżeństw, których mężowie byli w trakcie leczenia w Oddziale Terapii Uzależnienia od Alkoholu oraz 30 dorosłych dzieci alkoholików uczęszczających na spotkania DDA. W badaniach zastosowano Profil Rodziny Z. Gasia. Otrzymane rezultaty badań pozwoliły na postawienie następujących wniosków: 1. Mężczyźni uzależnieni od alkoholu i ich żony mają wyidealizowany obraz rodziny. 2. Istnieje duża zbieżność w percepcji rodziny przez mężów i żony. 3. Percepcja rodziny przez dorosłe dzieci alkoholików znacznie różni się od percepcji rodziny przez mężczyzn uzależnionych od alkoholu i ich żony. DDA mają negatywny obraz własnej rodziny.

Słowa kluczowe: alkohol, rodzina

Abstract

In literature there are a lot of theoretical studies concerning alcoholic families, however there is a scarcity of empirical research. The aim of this study was to present what kind of image of the family is typical for men addicted to alcohol, their wives and adult children of alcoholics. In an attempt to find the answer to the problem posed in the study 21 married couples were examined where husbands were undergoing treatment at the Alcohol Addiction Therapy Ward as well as 30 adult children of alcoholics who attended ACoA meetings. In the study the Family Profile by Z. Gaś was used. The results obtained allowed us to formulate the following conclusions:

1. The men addicted to alcohol and their wives have an idealised image of the family.
2. There is a big similarity in the perception of the family by husbands and wives.
3. The perception of the family by the adult children of alcoholics differs significantly from the perception of the family by the men addicted to alcohol and their wives. The ACoAs have a negative image of their families.

Keywords: alcohol, family

Wstęp

W literaturze przedmiotu niewiele jest badań poświęconych rodzinom. Na pytanie, dlaczego wśród tak licznych prac dotyczących uzależnienia od alkoholu, tak niewiele obejmuje całą rodzinę, odpowiada już sam tytuł artykułu Ireny Jelonkiewicz [1] *Dlaczego tak trudno jest badać rodziny?* Oprócz wielu zastrzeżeń szczegółowych, zawsze można zarzucić badaczowi redukcjonizm bądź postawę nadmiernie „holistyczną”. Rodzina nie stanowi sumy poszczególnych osób, ale nie sposób opisać procesy zachodzące w rodzinie bez badania poszczególnych jej członków. To co najważniejsze, jest na ogół nieuchwytnie w badaniach. Jest to to, co zachodzi pomiędzy poszczególnymi osobami, stanowi o specyficznej, nieuchwytniej atmosferze, więzi i niepowtarzalnym charakterze funkcjo-

nowania każdej rodziny [2]. Wzorce porządkowania świata charakterystyczne dla każdej rodziny nie są sumą sposobów porządkowania świata przez poszczególnych członków rodziny [3]. Jak pisze Jelonkiewicz: „Nie istnieje coś tak odrębnego, jak kolektywna rodzinna reprezentacja otoczenia [...]. Prawdopodobnie to, co rodzinne, można inferować z wyników badań poszczególnych osób, ale nie mierzyć bezpośrednio” [1]. Jeszcze trudniej jest badać rodziny dysfunkcyjne, do których niewątpliwie zalicza się rodziny z problemem alkoholowym. Chociaż istnieje wiele opracowań teoretycznych dotyczących tych rodzin, badania empiryczne są stosunkowo nieliczne [4]. Składa się na to wiele powodów zarówno natury psychologicznej, jak i praktycznej. Często są to rodziny skłócone, rozbite i kontakt ze wszystkimi osobami jest niemożliwy. Trudno też u tych osób wzbudzić motywację do badań. Mimo więc

świadomości ograniczeń, podjęto poszukiwania pozwalające uchwycić – jak pisze Szymon Chrzastowski [5] – pewien fragment „rzeczywistości rodzinnej” z perspektywy uzależnionego mężczyzny, jego żony oraz odrębnej grupy Dorosłych Dzieci Alkoholików (DDA).

Cel pracy

Celem pracy jest próba odpowiedzi na postawiony problem, jaki obraz rodziny posiadają mężczyźni uzależnieni od alkoholu, ich żony oraz dorosłe dzieci alkoholików?

Hipotezy

1. Spostrzeganie rodziny jest istotnie różne w każdej z trzech grup badanych.
2. Obraz rodziny w percepcji mężów jest bardziej pozytywny niż w percepcji żon.
3. DDA mają istotnie mniej pozytywny obraz rodziny niż mężczyźni uzależnieni od alkoholu i ich żony.

Grupa badana

Przebadano 21 małżeństw, w których mężowie byli leżeni w Oddziale Terapii Uzależnienia od Alkoholu oraz 30 dorosłych dzieci alkoholików, studentów uczęszczających na spotkania DDA [6]. Średnia wieku mężczyzn – 46,2 lat, zaś ich żon – 44,7 lat. Przeciętny staż małżeński wynosił 21,6 lat. Średnia liczba dzieci w tych małżeństwach wynosiła od 3-4. W najliczniejszej rodzinie było ich 11. Średni czas picia podawany przez mężów wynosił 13 lat, zaś przez żony – ponad 11. Średnia liczba hospitalizacji – 2,5.

Metoda

Narzędzie badawcze stanowił Profil Rodziny Z. Gasia, przeznaczony do analizy funkcjonowania systemu rodzinnego ze względu na:

S – spójność (poczucie wspólnoty, bliskości emocjonalnej, łatwości kontaktowania się, posiadanie przez rodzinę zwartego systemu wartości i przekonań);

A – adaptacyjność (współdziałanie w trudnościach, konstruktywność w radzeniu sobie z problemami rodzinnymi, umiejętność negocjowania w sytuacji konfliktu interesów, uzupełnianie się i wymienianie w rolach rodzinnych i obowiązkach, posiadanie wspólnych zainteresowań i rozrywek, konstruktywne wykorzystywanie doświadczeń w organizowaniu przyszłości);

WZ - wzajemne zrozumienie (empatia rodzinna, wzajemne rozumienie motywów i postępowania poszczególnych członków rodziny, otwartość na komunikaty i adekwatność wzajemnej percepcji);

RR - pełnione role (nasilenie ról patogennych);

TR - trudności rozwojowe (schematyzm działania, stagnacja, pesymizm życiowy i bezradność w sytuacji kryzysu);

DR – dezintegracja rodziny (trudności rodziny w radzeniu sobie z kryzysami – nasilenie poczucia zagrożenia i dysfunkcjonalności);

PF – wskaźnik poczucia funkcjonalności rodziny odczuwany przez każdego z jej członków [7].

Test Profil rodziny wypełniają poszczególni członkowie rodziny. Uzyskane wyniki (podobieństwa i różnice) wskazują na indywidualną percepcję rodziny oraz współzależności w ramach systemu rodzinnego.

Wyniki

Porównanie wyników w profilach rodziny mężczyzn uzależnionych od alkoholu oraz ich żon, wykazało jedną różnicę istotną statystycznie (Tab.1). Różnica ta wystąpiła w skali wzajemnego zrozumienia (WZ). Oznacza to, że mężczyźni znacznie wyżej oceniają poziom empatii, otwartości na komunikaty oraz wzajemne zrozumienie motywów postępowania poszczególnych członków w rodzinie niż kobiety.

Tab.1. Porównanie wyników męża i żony w Profilu Rodziny Z. Gasia

Profil rodziny	Mąż		Żona		Test T Wilcoxona	
	M	sd	M	sd	z	p<
S	25,67	8,92	22,29	9,54	1,7	
A	22,71	6,13	21,14	8,74	0,86	
WZ	22,57	4,72	19,90	4,50	2,28	0,02
RR	28,76	9,72	28,14	9,31	0,38	
TR	8,43	4,44	8,33	4,70	0,28	
DR	6,86	4,71	6,52	6,15	0,40	
PF	1,83	0,85	1,83	1,18	0,35	

W wyniku porównania profili rodziny mężczyzn uzależnionych od alkoholu i profili rodziny DDA, otrzymano 6 różnic istotnych na poziomie statystycznym (Tab.2). Alkoholicy otrzymali istotnie wyższe wyniki w skali spójności (S, $p<0,001$), adaptacyjności (A, $p<0,001$), wzajemnego zrozumienia (WZ, $p<0,001$) oraz we wskaźniku poczucia funkcjonalności (PF, $p<0,001$), zaś studenci w skali trudności rozwojowych (TR, $p<0,001$) oraz dezorganizacji rodziny (DR).

Tab.2. Porównanie wyników mężczyzn i dorosłych dzieci alkoholików

Profil rodziny	Mężczyźni		DDA		Test U Manna-Whitney'a	
	M	sd	M	sd	z	p<
S	25,67	8,92	10,17	7,05	4,95	0,001
A	22,71	6,13	9,33	6,30	5,17	0,001
WZ	22,57	4,72	11,57	5,71	5,31	0,001
RR	28,76	9,72	32,97	7,79	-1,34	
TR	8,43	4,44	13,57	3,91	-3,69	0,001
DR	6,86	4,71	15,53	4,57	-4,78	0,001
PF	1,83	0,85	0,54	0,35	5,31	0,001

Otrzymane różnice wskazują na dwa istotnie różne obrazy rodzin z problemem alkoholowym. W ocenie alkoholików ich rodziny charakteryzują się wysokim poziomem empatii i wzajemnego zrozumienia. Poszczególnych członków rodziny cechuje łatwość wyrażania swoich myśli i emocji oraz rozumienie motywów postępowania innych. Są to rodziny, w których panuje poczucie wspólnoty i bliskość emocjonalna. W sytuacjach trudnych wszyscy współdziałają, aby rozwiązać problemy. Nabyte doświadczenie wykorzystują konstruktywnie w organizowaniu przyszłości.

Obraz rodziny dorosłych dzieci alkoholików jest diametralnie różny od obrazu rodziny mężczyzn uzależnionych od alkoholu. DDA mają poczucie, że ich rodziny źle funkcjonują. Cechuje je schematyzm działania, pesymizm oraz bezradność w sytuacji kryzysu. W sytuacjach trudnych narasta w nich napięcie oraz nasila się poczucie zagrożenia. W rodzinach tych brak jest poczucia bliskości, wzajemnego zrozumienia i współdziałania. Panuje w nich poczucie osamotnienia, chłód emocjonalny i problem z wyrażaniem swoich myśli i emocji.

Tab.3. Porównanie wyników kobiet i dorosłych dzieci alkoholików

Profil rodziny	Kobiety		DDA		Test U Manna-Whitney'a	
	M	sd	M	sd	z	p<
S	22,29	9,54	10,17	7,05	4,04	0,001
A	21,14	8,74	9,33	6,30	4,35	0,001
WZ	19,90	4,50	11,57	5,71	4,37	0,001
RR	28,14	9,31	32,97	7,79	-1,62	
TR	8,33	4,70	13,57	3,91	-3,81	0,001
DR	6,52	6,15	15,53	4,57	-4,43	0,001
PF	1,83	1,18	0,54	0,35	4,82	0,001

Porównanie profili żon alkoholików oraz dorosłych dzieci alkoholików ujawniło także 6 różnic istotnych statystycznie. Zarówno poziom różnic, jak i typy skal w których stwierdzono zmiany są analogiczne jak w sytuacji porównania profili alkoholików i DDA. Obraz rodziny w percepcji żon alkoholików jest więc bardzo podobny do obrazu rodziny w percepcji ich mężów, na co wskazywały już wyniki w tab.1. Mężczyźni znacząco wyżej oceniają wzajemne zrozumienie.

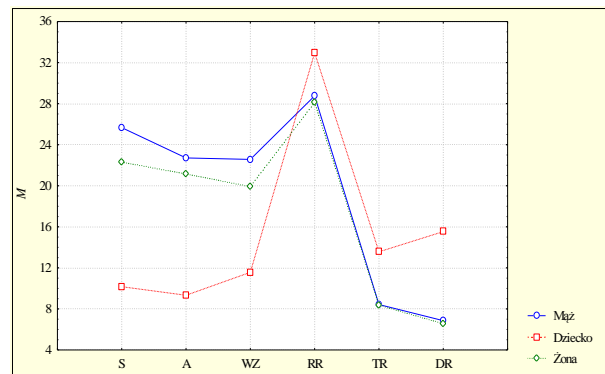
W celu lepszego unaocznienia różnic w profilach rodziny badanych, zestawiono je na wykresie (ryc.1).

W kolejnym etapie pracy przeanalizowano współzależności między percepcją rodziny przez męża i żonę. Na 49 współczynników korelacji, otrzymano 23 istotnych statystycznie (Tab.4).

Współczynniki korelacji o najwyższej istotności ($p<0,001$) otrzymano pomiędzy skalą poczucia funkcjonalności (PF) u kobiet oraz skalą spójności (S), adaptacyjności (A) i wzajemnego zrozumienia (WZ) u mężczyzn.

Także wyższe poczucie funkcjonalności rodziny u kobiet, wiąże się z wyższym poczuciem funkcjonalności u mężczyzn. Tak więc dobre funkcjonowanie rodziny w percepcji kobiet, związane jest ze spostrzeganiem rodziny przez mężczyzn jako wspólnoty cechującej się empatią, bliskością emocjonalną, dobrą komunikacją i konstruktywnym rozwiązywaniem problemów.

Ryc.1. Profil rodziny - ilustracja wyników kobiet, mężczyzn i DDA

Tab. 4. Współzależności między percepcją rodziny przez męża i żonę

Profil rodziny	S - K	A - K	WZ - K	RR - K	TR - K	DR - K	PF - K
S - M	0,60**	0,50*	0,27	-0,21	-0,34	-0,48*	0,79***
A - M	0,57**	0,43*	0,13	-0,52*	-0,32	-0,28	0,67***
WZ - M	0,34	0,13	0,30	-0,54**	-0,07	-0,11	0,65***
RR - M	-0,03	-0,05	0,09	0,52*	-0,17	-0,15	-0,21
TR - M	-0,45*	-0,46*	-0,18	0,23	0,54**	0,32	-0,50*
DR - M	-0,55**	-0,49*	-0,38	0,42	0,40	0,47*	-0,65**
PF - M	0,44*	0,47*	0,19	-0,53*	-0,20	-0,29	0,76***

*** $p<0,001$ ** $p<0,01$ * $p<0,05$

Współczynniki korelacji istotne statystycznie na niższym poziomie ($p<0,01$) wystąpiły w 6 skalach, w tym 3 dodatnie i 3 ujemne. Dodatnie korelacje wystąpiły między skalą spójności (S) u kobiet a skalami spójności (S) i adaptacyjności (A) u mężczyzn oraz między skalą trudności rozwojowych (TR) u kobiet i skalą trudności rozwojowych (TR) u mężczyzn. Oznacza to, że z wyższą percepcją spójności rodziny przez kobiety wiąże się wyższa percepcja spójności i adaptacyjności rodziny przez mężczyzn, a z percepcją większych trudności rozwojowych przez kobiety, związana jest percepcja większych trudności rozwojowych przez mężczyzn.

Korelacje ujemne wystąpiły między wskaźnikiem funkcjonowania (PF) u kobiet a skalą dezorganizacji rodziny (DR) u mężczyzn, między skalą role rodzinne (RR) u kobiet a skalą wzajemnego zrozumienia (WZ) u mężczyzn oraz między skalą spójności (S) u kobiet, a skalą

dezorganizacji rodziny (DR) u mężczyzn. Oznacza to, że lepsze funkcjonowanie i większa spójność rodziny w percepcji kobiet, wiąże się z mniejszą dezorganizacją rodziny w percepcji mężczyzn. Z kolei lepsze wzajemne zrozumienie w percepcji mężczyzn, wiąże się z percepcją przez kobiety mniejszej częstości odgrywania ról patologicznych w rodzinie.

Najwięcej korelacji – aż 12 – osiągnęło poziom istotności statystycznej $p < 0,05$. Pięć z nich jest dodatnich, a siedem ujemnych. Korelacje dodatnie wystąpiły między skalą spójności (S) u kobiet a wskaźnikiem funkcjonalności (PF) rodziny u mężczyzn, między skalą adaptacyjności (A) u kobiet, a skalami spójności (S), adaptacyjności (A) i wskaźnikiem funkcjonalności (PF) u mężczyzn, oraz między skalą dezorganizacji (DR) rodziny u kobiet a skalą dezorganizacji (DR) rodziny u mężczyzn. Oznacza to, że z percepcją większej spójności i adaptacyjności rodziny przez kobiety, wiąże się percepcja lepszej funkcjonalności rodziny przez mężczyzn. Z kolei z percepcją większych możliwości adaptacyjnych rodziny przez kobiety, wiąże się percepcja wyższej spójności i adaptacyjności rodziny przez mężczyzn. Zaś wyższej dezorganizacji rodziny w percepcji kobiet, towarzyszy wyższa dezorganizacja rodziny w percepcji mężczyzn.

Korelacje ujemne wystąpiły między skalą spójności (S) u kobiet, a wskaźnikiem funkcjonalności (PF) u mężczyzn, skalą adaptacyjności (A) u kobiet, a skalami trudności rozwojowych (TR) i dezorganizacji rodziny (DR) u mężczyzn, skalą ról rodzinnych (RR) u kobiet, a skalą adaptacyjności (A) i wskaźnikiem funkcjonalności (PF) u mężczyzn, między skalą dezorganizacji (DR) rodziny u kobiet, a skalą spójności (S) u mężczyzn oraz między wskaźnikiem funkcjonowania (PF) u kobiet, a skalą trudności rozwojowych (TR) rodziny u mężczyzn. Oznacza to, że im niższa spójność, adaptacyjność oraz gorsze funkcjonowanie rodziny w percepcji kobiet, tym większe trudności rozwojowe i dezorganizacja rodziny w percepcji mężczyzn. Z kolei z niższą adaptacyjnością, spójnością, gorszym funkcjonowaniem w percepcji mężczyzn związana jest percepcja większego nasilenia patologicznych ról i wyższej dezorganizacji rodziny w percepcji kobiet.

Dyskusja

Otrzymane rezultaty badań ujawniły, że zarówno uzależnieni od alkoholu mężczyźni, jak i ich żony mają pozytywny obraz własnej rodziny. Uważają, że ich rodziny charakteryzują się wysokim poziomem empatii oraz zrozumienia. Poszczególnych członków rodziny cechuje łatwość wyrażania swoich myśli i emocji oraz rozumienie motywów postępowania innych. Są to rodziny, w których panuje poczucie wspólnoty i bliskość emocjonalna. W sytuacjach trudnych wszyscy współdziałają, aby rozwiązać problemy. Nabyte doświadczenie wykorzystują

konstruktywnie w organizowaniu przyszłości. Jest to obraz zupełnie sprzeczny z tym, jaki podają badacze problemu funkcjonowania rodzin z problemem alkoholowym [8, 9, 10].

Istnieje także duża zbieżność w percepcji jej funkcjonowania przez mężczyzn i kobiety. Dobre funkcjonowanie rodziny w percepcji kobiet związane jest ze spostrzeganiem rodziny przez mężczyzn jako wspólnoty cechującej się empatią, bliskością emocjonalną, dobrą komunikacją i konstruktywnym rozwiązywaniem problemów. Spostrzeganie przez żony swoich rodzin jako spójne, wiąże się z podobną percepcją rodziny przez mężczyzn. Lepsze funkcjonowanie i większa spójność rodziny w percepcji kobiet, wiąże się z mniejszą dezorganizacją rodziny w ocenie mężczyzn. Natomiast im niższa jest adaptacyjność i spójność rodziny w ocenie kobiet, tym większe trudności rozwojowe i większą dezorganizację rodziny spostrzegają mężczyźni. Najogólniej można stwierdzić, że z pozytywnym obrazem rodziny u mężczyzn wiąże się pozytywny obraz rodziny u kobiet i odwrotnie. Jediną istotną różnicą występującą w profilu rodziny jest ta, która wskazuje, że mężczyźni znacznie wyżej oceniają poziom empatii, otwartości na komunikaty oraz wzajemne zrozumienie motywów postępowania poszczególnych członków rodziny niż kobiety. Wyniki te są sprzeczne z opisami funkcjonowania rodziny z problemem alkoholowym [8, 9, 10]. Sprzeczne w pewnym zakresie są także z wynikami badań empirycznych. Namysłowska i wsp. [4], badając 100 par małżeńskich, otrzymali nieco odmienne rezultaty. Rodzinę jako całość gorzej oceniali partnerzy i partnerki osób uzależnionych, zwłaszcza w takich wymiarach jak wypełnianie zadań i pełnienie ról. Uzależnieni natomiast lepiej oceniali siebie w zakresie zaangażowania uczuciowego w rodzinie a także lepiej oceniali swoje relacje z partnerami, niż ci ostatni.

Rozpatrując otrzymane rezultaty badań, należy wziąć pod uwagę kilka przyczyn, które mogły być znaczące. Po pierwsze, mogło to być świadome udzielanie nieprawdziwych wypowiedzi, aby pokazać się w lepszym świetle. Po drugie, jaką rolę odegrały mechanizmy obronne i „system iluzji i zaprzeczeń”, zarówno u mężczyzn jak i kobiet. Przeciętny staż małżeński tych osób, to ponad 20 lat, zaś średni czas picia w ocenie żon ponad 11 lat, zaś mężów – 13 lat. Małżeństwa te pomimo trudności przetrwały i żony odwiedzały mężów w trakcie leczenia. Wszyscy musieli więc sobie jakoś poradzić z negatywnymi uczuciami, między innymi bólem, poczuciem winy czy wstydem. Jak piszą badacze [4], uzależniony na ogół gorzej funkcjonuje w małżeństwie, prawdopodobnie ma duże poczucie winy, doprowadzające do idealizacji relacji z partnerem, a w konsekwencji także idealizacji rodziny.

Zupełnie odmienny obraz rodziny mają DDA. Negatywnie oceniają funkcjonowanie swoich rodzin. Przebywając w nich mają poczucie zagrożenia, osamotnienia.

Doznają chłodu emocjonalnego, braku zrozumienia oraz bezradności. Wyniki te są potwierdzeniem danych z literatury [11, 12, 13, 14]. Należy jednak mieć na uwadze to, że nie są to dzieci badanych współmałżonków. Są to osoby studiujące, a więc przebywające poza domem i uczestniczące w psychoterapii, co prawdopodobnie mogło wpłynąć na rezultaty badań. Interesujące byłoby więc zbadanie rodzin z ich własnymi dziećmi, co jednak nie jest zadaniem łatwym.

Ustosunkowując się do postawionych hipotez należy stwierdzić, że w pełni potwierdziła się jedynie trzecia hipoteza zakładająca, że dorosłe dzieci alkoholików mają mniej pozytywny obraz rodziny niż mężczyźni uzależnieni od alkoholu i ich żony. DDA mają negatywny obraz rodziny. Częściowo potwierdziły się pozostałe dwie hipotezy, w tym druga w sposób minimalny.

Wnioski

1. Mężczyźni uzależnieni od alkoholu i ich żony mają wyidealizowany obraz rodziny.
2. Istnieje duża zbieżność w percepcji rodziny przez mężów i żony.
3. Percepcja rodziny alkoholowej przez DDA znacznie różni się od percepcji rodziny przez mężczyzn uzależnionych od alkoholu i ich żony. Dorosłe dzieci alkoholików mają negatywny obraz własnej rodziny

References

1. Jelonkiewicz I. Dlaczego tak trudno jest badać rodziny? Nowiny Psychologiczne 1995; 4: 63-68.
2. Chuchra M. Rodzina z dorosłym dzieckiem chorym na schizofrenię. Lublin; Wydawnictwo KUL: 2010.

3. Czabała J.Cz. Rodzina a zaburzenia psychiczne. Kraków; IPN: 1988.
4. Namysłowska I, Woronowicz B.T., Bogulas M., Beauvale A. Obraz relacji rodzinnych w oczach osób uzależnionych od alkoholu i ich partnerów małżeńskich. Alkoholizm i Narkomania 2004;17(2-3):173-185.
5. Chrzastowski S. „Ścieżki ku sobie i od siebie”: separacja i jej uwarunkowania w rodzinach osób z rozpoznaniem schizofrenii. Warszawa; Wydawnictwo UW: 2007.
6. Chuchra M., Konowatek A.: Percepcja siebie i rodziny u dorosłych dzieci alkoholików. Roczniki Teologiczne 52:2005;10: 169-182.
7. Gaś. Z.: Profil rodziny jako technika diagnozy systemu rodzinnego. W: Uzależnienia. Skuteczność programów profilaktycznych. Warszawa; WSiP: 1994 s. 66-91.
8. Wegscheider-Cruse S. Nowa szansa. Nadzieja dla rodziny alkoholowej. Warszawa; IPZ: 2000.
9. Ryś, M. Integracja rodziny a uzależnienia. W: Nowak W., Tunkiewicz M. red., Rodzina w jednoczącej się Europie. Olsztyn; Wyd. Hosianum: 2003, s. 17-34.
10. Margasiński A. Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu. Kraków; Impuls 2010.
11. Woititz J.G. Dorosłe Dzieci Alkoholików. Warszawa; Akuracik: 2000.
12. Ryś, M., Wódz E. Role podejmowane w rodzinie alkoholowej a struktura potrzeb dorosłych dzieci alkoholików. Studia Psychologica, 2003; 4: 107-122.
13. Woititz J.G. Lęk przed bliskością. Gdańsk; GWP: 2003.
14. Ryś M. . Rodzinne uwarunkowania psychospołecznego funkcjonowania Dorosłych Dzieci Alkoholików. Warszawa; PWN: 2007.

Correspondence address

mchuch@kul.pl
Instytut Nauk o Rodzinie
i pracy Socjalnej KUL
al. Raławickie 14
20-950 Lublin